

УДК 378.093.5.091.113(477.54-25) «ХДАК»

**ФУНДАТОРИ ВИЩОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.
ДЕКАНИ БІБЛІОТЕЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ КУЛЬТУРИ (1929–1979)
(до 95-річчя ХДАК)**

Сєдих Віктор Васильович,
головний бібліотекар кабінету
бібліотекознавства ім. Л. Б. Хавкіної
Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Г. Короленка,
кандидат педагогічних наук, доцент
Україна, м. Харків

***Анотація.** Зроблено спробу висвітлити діяльність деканів за перше півстоліття існування вишу, оцінити їхній внесок у розвиток цих підрозділів. Про кожну особу по можливості наводяться біографічні дані, розкривається їхня діяльність як керівників, педагогів, науковців. Стверджується, що кожний з них відповідав цій високій посаді.*

***Ключові слова:** Всеукраїнський інститут комуністичної освіти (ВУІКО), Український бібліотечний інститут (УБІ), Харківський державний бібліотечний інститут (ХДБІ), Харківський державний інститут культури (ХДІК), бібліотечні факультети, декани, Н. Я. Фрідьєва, Д. М. Лекаренко, О. А. Майборода, М. С. Єгоров, Я. Й. Гандельман, М. С. Демченко, С. П. Ключаров, В. Т. Витяжков.*

***Annotation.** In the article, for the first time, an attempt is made to highlight the activities of the deans during the first half century of the university's existence, to evaluate their contribution to the development of these units. If possible, biographical data is provided about each person, their activities as leaders, teachers, scientists are revealed. It is claimed that each of them corresponded to this high position.*

***Keywords:** All-Ukrainian Institute of Communist Education, Ukrainian Library Institute, Kharkiv State Library Institute, Kharkiv State Institute of Culture, library faculties, deans, N. Ya. Fridyeva, D. M. Lekarenko, O. A. Maiboroda, M. S. Yegorov, Y. Y. Gandelman, M. S. Demchenko, S. P. Klyucharov, V. T. Vytyazkov.*

До останньої третини ХХ ст. кадри вищої бібліотечно-бібліографічної кваліфікації в Україні готував єдиний виш – Харківська державна академія культури. За 50 років існування ХДАК підготовлено більше 10 тис. фахівців, які успішно працювали не тільки в Україні, але й поза її межами, зокрема в країнах Європи, Південно-Східної Азії, Африки.

Ювілей вперше відзначали урочисто й гучно. Навчальний заклад був нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради УРСР, багато викладачів і співробітників нагороджені державними відзнаками. Це було всеукраїнське свято бібліотечної освіти.

Без перебільшення можна сказати: знаність та авторитет тодішнього Харківського інституту культури – це результат добросесної, висококваліфікованої, самовідданої праці бібліотечного факультету. До відома, контингент студентів, що навчався на факультеті культурно-освітньої роботи, відкритому тільки в 1950 р., був удвічі меншим за бібліотечний. Наприкінці 1970-рр. на стаціонарі бібліотечного факультету навчалось не менше тисячі студентів, приблизно стільки ж – на заочному факультеті.

Роль особистості в історії загальновідома. Для будь-якого факультету – це його очільник, декан. Він і тактик, і стратег щодо всіх напрямів його розвитку. Вдивляючись в історію «бібіків» (так ласкаво інститутська спільнота називала майбутніх бібліотекарів), ми сьогодні можемо констатувати, що всі його декани були гідними цієї надважливої і високої посади. Успішні управлінці, організатори, педагоги, науковці, високоморальні особистості, вони залишили по собі світлу пам'ять.

Першим деканом стала одна з найвідоміших українських бібліотекознавців Надія Яківна Фрідьєва (1894–1982). У 1928 р. за наказом Народного комісаріату освіти УСРР вона була переведена з Києва до тодішньої столиці Харкова, щоб очолити бібліотечне відділення Харківського інституту народної освіти (ХІНО). Це була молода за віком, але досвідчена бібліотекарка-дослідниця, за плечима якої був досвід організації бібліотечної справи на регіональному рівні (Урал, Київ), участь у науково-дослідницькій діяльності УНКУ, про яку позитивно відзивався його тодішній директор Ю. А. Меженко, у роботі бібліотечних форумів, кілька публікацій у центральних і фахових виданнях.

Одночасно вона зуміла створити й першу в Україні кафедру бібліотекознавства з аспірантурою (про таку кафедру при університетах мріяв К. І. Рубинський). З 1928-го до 1935 р. Фрідьєва керувала бібліотечним факультетом і кафедрою, виконувала обов'язки професора спочатку Харківського інституту політосвіти, пізніше Всеукраїнського інституту комуністичної освіти (з 1931 р.). Це був єдиний вищий навчальний заклад в Україні, в якому серед інших спеціальностей здійснювалася підготовка організаторів бібліотечної справи – майбутніх керівників середньої ланки управління від районних бібліотек й вище [6].

У навчальних планах спеціальні бібліотечно-бібліографічні дисципліни складали лише 30%, інші – соціально-економічні та гуманітарні. Це означало, що значна частина випускників з бібліотечним дипломом відразу направлялася до партійних, профспілкових структур як цінні ідеологічні працівники (інструктори, завідувачі відділами, управліннями), на яких був шалений попит. Страждали від цього бібліотеки, де кількість бібліотекарів з вищою спеціальною освітою була дуже низькою.

Надія Яківна, незважаючи на інтенсивну адміністративну та навчальну роботу, не полишала наукову. Крім одноосібних праць, вона разом з Д. А. Баликою опублікувала дослідження з вивчення читачів. За цей період нею було оприлюднено 15 публікацій з читачезнавства, підготовки кадрів, організації бібліотечної справи [16]. Особливо популярним серед бібліотекарів і студентів був посібник Балики і Фрідьєвої «Изучение читателя» [15]. У ньому піднімалися проблеми державного значення, оскільки бажаючих читати книги в новоутворених бібліотеках було небагато. Потрібно було залучити читачів, знайти варіанти, як утримати їх, зробити з «сіряка» свідомого читача. Під час політичної кампанії боротьби з класово-ворожими кадрами це видання було вилучено з обігу як шкідливе й навіть стало для авторів звинувачувальним матеріалом.

Н. Я. Фрідьєва зазнала публічного приниження. Її змусили не тільки самокритикуватися на власній кафедрі перед підлеглими, але й написати статтю про свої політичні помилки у вивченні читачів, де вона відмовлялася від аргументованих висновків, несправедливо звинувачувала себе в підміні, начебто, конкретного читача на абстрактного, відриві теорії від практики. Серію помилок вона «геніально» назвала меншовицьким ідеалізмом. Це було зроблено заради збереження фізичного існування сім'ї [14].

Десь їй пощастило, допомогли деякі колеги. Вона влаштувалася до Центральної бібліотеки Харківського університету на посаду вченого секретаря, після війни працювала заступником директора. Адаптувавшись у новому колективі, також займалася науковою роботою, опублікувавши чудову розвідку з історії університетської книгозбірні.

Коли ХДБІ відновлював свою роботу, керівництво вишу запросило Фрідьєву повернутися, але вона рішуче відмовилася, адже навіть через багато років образа не вщухла. Тоді до неї прийшли студенти з проханням прийняти пропозицію, і вона не змогла їм відмовити. У 1944 р. вона знову

очолює кафедру бібліотекознавства, деякий час виконує обов'язки декана факультету. Надія Яківна ще довго й успішно працювала на посаді завідувача кафедри (до 1970 р.). Її поважали й любили всі, незважаючи на рішучість й строгість в роботі, особливо студенти, а колеги неабияк пишалися тим, що працюють разом із видатним педагогом і вченою. Вона уособлювала в собі бібліотечний світ України, була його гідним постпредом, як колись Л. Б. Хавкіна.

У 1936 р. місце завідувача кафедри бібліотекознавства і декана факультету Українського бібліотечного інституту обійняв Давид Мойсейович Лекаренко (1901–?). Для України він не був чужим, хоча до цього моменту переважно працював у Росії. Народився в незаможній родині ремісника в Полтаві. Там працював на тютюновій фабриці, до 1922 р. також був продармійцем. Шанувальники історії можуть собі уявити, чим займалися ці загони. Потім служив у Червоній армії, а після служби військовий відділ Ленінградської міської ради визнав за необхідне направити його на навчання до Ленінградського комуністичного політико-просвітницького інституту як перспективного для армії політпрацівника. Завершив навчання в 1928 р. і до 1933 р. працював інструктором з бібліотечної і клубної роботи, навчався в аспірантурі Московського бібліотечного інституту. Очевидно, що своє подальше професійне зростання Д. М. Лекаренко не пов'язував з армійськими буднями.

Тема його дисертаційної роботи «Дослідження читацьких інтересів в дореволюційній Росії» у 1930-х рр. викликала здивування, оскільки на той час рух щодо вивчення читачтва був штучно зупинений й цікавості не викликав, а саме явище «читацькі інтереси» сприймалося керівниками як ідеологічно неприйнятне. Професори, що вивчали його життєпис, вважають, що нашому дисертанту просто пощастило. Він писав статті, захистив дисертацію (1938 р.), став першим у країні кандидатом педагогічних наук за спеціальністю «Бібліотекознавство» [13].

Д. М. Лекаренко виявив себе як талановитий організатор, викладач, науковець. Його поява в інституті співпала з періодом економічного зростання країни, фінансової стабілізації бібліотечної та іншої політпросвітницької роботи. Відповідно до постанови ВУЦВК та РНК УСРР «Про роботу масових бібліотек» (1934 р.) набір на бібліотечний факультет збільшується до 500 осіб, плюс 100 – на вечірнє відділення. Відкриваються нові факультети – бібліографії, дитячих і юнацьких бібліотек, заочне відділення, філіали в Києві й Одесі. В інституті працювало 8 кафедр, зокрема спеціальні-випускні: бібліотекознавства,

дитячої та юнацької літератури, бібліографії з кабінетами для навчання. Окремо обслуговувала навчання та науку бібліотека з фондом у 130 тис. томів. Солідною за обсягом годин була виробнича практика на базі кращих книгозбірень України та поза її межами [19]. Улітку 1941 р. ХДБІ випустив 152 фахівці, а всього після реорганізації ВУІКО в УБІ – 1899 [8; 19].

Активізувалася науково-дослідна робота. Традиційними стали щорічні наукові конференції, на яких викладачі звітували про свої здобутки. Перед самою війною вийшов перший випуск праць Харківського державного бібліотечного інституту (1940), де також містилася праця Лекаренка про вивчення читачів. На січневій науковій конференції 1941 р. завідувач кафедри бібліотекознавства виступив з доповіддю на нетривіальну на той час тему «Про предмет бібліотекознавства». Його кафедра підтримує постійні зв'язки з провідними бібліотеками. Прискорено готується матеріал до наступного випуску праць. Заступник директора О. Майборода повідомляє, що в 1941 р. відбудеться захист трьох кандидатських дисертацій [8].

З початком Другої світової війни Д. М. Лекаренко бере активну участь у перебудові інститутського життя. Кафедра фізичного виховання прискорено готує стрільців, частина студентів і викладачів ХДБІ увійшли до складу студентського батальйону Харкова, який влітку взяв участь в обороні Києва, готується евакуація вишу. Місцем для евакуації було призначено місто Кзил-Орда (Казахстан), через відсутність викладачів і студентів заняття не проводилися.

Д. М. Лекаренко з невідомих для нас причин опинився в Красноярську. Згодом він там працює викладачем педагогічного інституту, у 1942–1944 рр. очолював історичний факультет. До бібліотекознавства більше не повернувся. В історії академії культури його робота, безумовно, була успішною та корисною щодо розбудови бібліотечної освіти й бібліотечної справи. Він був гідним педагогом, науковцем й управлінцем.

Олександр Артемович Майборода (1903–1985) – випускник ХІНО 1930 р., дипломований фахівець зі спеціальності «Організатор-методист бібліотечної роботи і викладач бібліотечних дисциплін». Навчався в аспірантурі Українського НДІ педагогіки до 1933 р., водночас викладав на бібліотечному відділенні курс «Організація книжних фондів бібліотек». Працював під керівництвом Н. Я. Фрідьєвої. Крім звичайних обов'язків викладача проявив себе як «піарник», тобто відповідав за зв'язки з впливовими особами, профільними установами, організовував з ними

зустрічі в Харкові та поза його межами. Харківські студенти невимушено спілкувалися з відомими бібліотечними діячами, іноді мали можливість ознайомитися з унікальними документами.

Він свідомо обрав бібліотечну професію справою свого життя. На бібліотечній роботі з 1923 р., учасник 1 Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів (1926 р.), багатьох конференцій державного значення. Людина, вкорінена в бібліотечну професію (практик, викладач, теоретик), наділений неабиякими організаторськими здібностями. Зауважимо, що ця чеснота плюс перенавантаження громадською роботою завадили йому захистити дисертацію (було три варіанти на різні теми). Прикро, але це явище спіткало багатьох талановитих педагогів. З іншого боку, організаторські здібності й дужий громадський темперамент знадобилися йому як майбутньому декану, а також на інших адміністративних посадах. Так, Майборода двічі обіймав посаду декана бібліотечного факультету: у 1946–1947 рр., (у складі Харківського педагогічного інституту) та в 1951–1953 рр. у ХДБІ.

З початком війни вступив до Військово-політичного інституту, був евакуйований до Кзил-Орди, де формував для Об'єднаного Українського університету (Київ, Харків) навчально-наукову бібліотеку, однак постійно клопотав про відправку на фронт і з 1943 р. почав воювати. Лише в 1946 р., завершивши військову службу, Олександр Артемович повернувся до Харкова.

Отже, Майборода мав відродити альма-матер, повернути до навчання колишніх студентів, на яких покладалося відродження бібліотек після війни. У 1946/47 навч. році вищу бібліотечну освіту здобували 50 студентів бібліотечного факультету Харківського педагогічного інституту. У край важких матеріальних умовах декан, викладачі і співробітники не тільки забезпечували навчальний процес, але й готувалися до відновлення самостійного статусу вишу. Кращої кандидатури кризисного менеджера годі було шукати. Як декан він відповідав за введення та адаптацію типових навчальних планів, підбір викладачів і співробітників, реалізацію кошторису і поліпшення матеріальної бази. Аудиторій не вистачало, як і обладнання для них, штатних викладачів також, заняття проходили в дві зміни до 22 години вечора.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 26.05.1947 р. діяльність ХДБІ була поновлена, а декан факультету О. А. Майборода призначений на посаду заступника директора з навчально-наукової роботи (за сучасними

мірками, це перший проректор, обов'язки якого схожі з деканськими, але більш масштабні). Однак з 1951 до 1953 р. Майборода знову працює деканом бібліотечного факультету. У цей час функціонують й споріднені факультети: бібліографії та дитячих і юнацьких бібліотек, заочне відділення. Знайомі обов'язки, проблеми, навчання з ранку до ночі, читальна зала, лабораторії, переповнені студентами, відсутність гуртожитку (студенти живуть на квартирах, деякі по кутках, не маючи нормальних умов для життя і навчання). Декан має все моніторити, поліпшувати, не припиняти власної науково-дослідницької та громадської діяльності. Виникають нові кафедри, отже потрібно добирати кадри, за потреби особисто долучатися до завідування. Так, у 1949/50 навч. році створюється кафедра організації бібліотечних фондів і каталогів з 8 штатними викладачами. Майборода призначається її керівником не тільки як досвідчений менеджер, але й як викладач профільних дисциплін [1]. Йому вдалося сформувати перспективний колектив фахівців, кожний з яких залишився в історії ХДАК та має власну нішу в формуванні Харківської науково-бібліотечної школи: А. А. Ашукін, Я. Й. Гандельман, Є. П. Тамм, Д. А. Кумок, Л. І. Котенко.

А. А. Акушін, який згодом сам очолив кафедру, у спогадах писав: *«Найкращий, найсвітліший період життя – праця в Бібліотечному інституті, я сумую, поки не знаходжусь в інституті»* [10]. Олександр Артемович за станом здоров'я у 1953 р. переходить на посаду старшого викладача, доцента. Був нагороджений цивільним орденом, додавши його до бойових. На щастя, його не зачепили політичні репресії, а завдяки сумлінню, порядності й доброчесності, що були йому притаманні, успішно склалися професійна кар'єра та особисте життя. Він з честю пройшов шлях від рядового бібліотекаря до організатора вищої бібліотечної освіти.

У повоєнний період до ХДБІ з фронту повернувся Яків Йосипович Гандельман (1908–?). Випускник Українського бібліотечного інституту 1936 р., за деякими даними, він залишився там працювати. З 1943 р. очолював Харківську обласну бібліотеку для дітей, у 1945 р. перейшов до бібліотечного факультету Харківського державного педагогічного інституту. Після відновлення ХДБІ Гандельман працював там до 1955 р.

Певна невизначеність фактичного матеріалу обумовлена відсутністю важливих біографічних документів. З інших авторитетних джерел достеменно відомо, що він з 1945 до 1955 р. очолював три факультети: дитячих і юнацьких бібліотек (1945–1950), бібліографії (1948–1950), бібліотекознавства (1950–1955).

У другій половині 1940-х рр. в інституті на стаціонарі навчалось 540 студентів, план прийому на перший курс становив 250 осіб (130 – на факультет бібліотекознавства, по 60 – на факультети бібліографії та дитячих бібліотек) [4; 20]. Щороку чисельність набору збільшувалася. У ці важкі часи виш потребував кризових менеджерів. Одним з них був Яків Йосипович, відносно молодий, професійний бібліотекар із солідним життєвим досвідом.

Він одночасно обіймав посаду старшого викладача кафедри організації фондів та каталогів, викладав однойменний навчальний курс, готував кандидатську дисертацію «Читацькі каталоги і рекомендаційні бібліографічні покажчики». Як декан відповідав за організацію навчального процесу, адаптацію типових навчальних планів до місцевих умов, добір кадрів і підбір баз виробничої практики, виховання і побут студентів та викладачів, оптимальне використання обмежених матеріальних ресурсів, зв'язки з бібліотеками тощо. Нездоланною проблемою була праця за сумісництвом значної частини викладачів, низький науковий ценз професорсько-викладацького складу, недосвідченість педагогів (майже половина з них нещодавно одержали вищу освіту), відсутність гуртожитку. Звісно, для розв'язання цього потрібні роки, однак щорічно випускалися фахівці, які були достатньо підготовлені за рахунок правильної організації навчання, науково-дослідницької діяльності, стабільного фінансування, мотивації здобувачів освіти.

Я. Й. Гандельман встигав читати лекції для студентів і бібліотекарів, підтримувати зв'язки з провідними книгозбірнями, виступати з доповідями на наукових конференціях, здавати кандидатські екзамени, їздити в наукові відрядження для збирання матеріалів до дисертації, спілкуватися з науковим керівником, а разом з молодими викладачами кафедри фондів і каталогів готувати до друку наочний посібник (альбом) з прикладами бібліографічного опису, зі студентами – укладати систематичні каталоги з АПП до них, як поміч місцевим бібліотекам тощо. Шкода, нині через відсутність документів ми не знаємо його подальшої долі, але наведені відомості дозволяють нам стверджувати про його гідну діяльність як керівника і педагога, перспективного науковця.

Водночас з Я. Й. Гандельманом факультет дитячих і юнацьких бібліотек у 1947–1952 рр. очолював Микола Сергійович Єгоров (1916–1980-ті ?). На той час це був другий за чисельністю бібліотечний підрозділ з однойменною випускною кафедрою (штат 6 викладачів). Єгоров закінчив

факультет української філології Харківського державного університету, мав викладацький досвід із довоєнних часів, був учасником війни. Його запросив на роботу тодішній директор інституту Ф. Т. Ковпик, він же й рекомендував його на посаду декана. Отже, Микола Сергійович викладав курс української літератури, згодом до кінця кар'єри читав психологію та педагогіку. Викладачами профільних дисциплін на факультеті були переважно випускники ХДБІ, частина з них працювала за сумісництвом.

Держава гостро потребувала «дитячих» бібліотекарів. Батькам, школі була потрібна дієва допомога у вихованні і навчанні повоєнної генерації дітей, які зазнали жахів війни, зростали й виховувалися в неповних сім'ях, значна частина з них взагалі залишилася сиротами. Дитяча бібліотека стала для них і освітнім та виховним закладом, і життєвим притулком від негативного впливу вулиці. Тому крім загальноосвітніх і спеціальних бібліотечно-бібліографічних знань випускники поглиблено вивчали педагогіку, психологію, дитячу літературу (декан викладав ці предмети), керівництво читанням дітей. Виробнича практика на старших курсах (7–8 тижнів) приходила виключно в районних та обласних дитячих бібліотеках. У цілому ХДБІ готував якісних фахівців протягом усіх років існування цієї спеціалізації.

М. С. Єгоров успішно виконував обов'язки декана до 1952 р., а потім перейшов на кафедру педагогіки і психології, працював старшим викладачем, готував кандидатську дисертацію, опублікував 10 праць з психології. У 1960–1970 рр. одночасно з викладацькою діяльністю був секретарем Вченої ради, а згодом – Ради ХДІК. Це, здавалось би, несподіване і відповідальне призначення пояснюється його фундаментальними знаннями і практикою з діловодства, набутими ще в роки Другої світової війни (є відповідний запис в його анкеті), й, звісно, філологічною освітою. Він мав каліграфічний почерк, до речі, усюди послуговувався українською мовою. Миколу Сергійовича шанували студенти і викладачі, завжди згадували його добрими словами.

Микола Степанович Демченко (1925–1974) очолював об'єднаний бібліотечний факультет: протягом 1954–1955 рр. три факультети – бібліотекознавства, бібліографії і дитячих та юнацьких бібліотек – працювали в єдиній структурі. Досвід ХДБІ засвідчив, що підготовка спеціалістів на різних факультетах мала істотні недоліки: *«Бібліотекознавці недостатньо вивчали як загальну, так і галузеву бібліографію, а бібліографи – методи пропаганди літератури»* [4]. Рішення було обумовлено необхідністю надати випускникам більш

широке коло спеціальних знань та навичок з неподільних процесів – бібліотечної справи і бібліографії, не обмежуючись типами бібліотек. У дипломі фіксувалося нове бачення фахівця «Бібліотекар-бібліограф вищої кваліфікації», тобто бібліотекар-універсал. Інститут був на підйомі. У 1955/56 навч. році в ньому здобували освіту на стаціонарі 1294 студенти і 2300 заочників, переважна більшість саме на бібліотечному факультеті [4].

Микола Степанович – учасник Другої світової війни, воював у партизанському загоні, довго хворів. Попри все, у 1946 р закінчив Олександрійський політпросвітницький технікум. Працював у сільському клубі, у 1947–1950 рр. обіймав посади старшого бібліотекаря, заступника з наукової роботи Рівненської обласної бібліотеки, одночасно навчався заочно в ХДБІ (у 1947–1950 рр.). Один із небагатьох з України закінчив аспірантуру в Московському бібліотечному інституті (1951–1954 рр.), де успішно захистив кандидатську дисертацію. З 1 серпня 1954 р. був зарахований на посаду старшого викладача кафедри бібліотекознавства, очолюваної Н. Я. Фрідьєвою.

На факультеті були введені нові навчальні плани. У них справедливо зменшилася кількість предметів, а за рахунок зменшення лекцій збільшилася кількість годин на практичні заняття, самостійну роботу; внесено корективи у виробничу практику, частину занять перенесено до бібліотек; оновлено навчально-методичне забезпечення; скорочено тижневе навантаження студентів до 36 год. на тиждень. До бібліотечного факультету увійшло книгознавче відділення, на базі якого деякий час існував факультет книгознавства. Формується ще одна кафедра – книгознавства – на чолі з молодого науковицею Т. О. Скрипник.

Головна увага педколективу під керівництвом М. С. Демченка була спрямована на успішність студентів. У середньому серед спеціальних дисциплін відмінні оцінки складали 25–35%, 60–70% – добрі при загальній успішності 93%. Це високі показники. Зростав і науковий ценз на факультеті. Якщо в 1947–1952 рр. кандидатську дисертацію захистив тільки один, то з 1953 до 1956 р. – дев'ять викладачів. Безпосередньо активність у науковій діяльності виявили декан М. С. Демченко, В. Т. Витяжков, І. І. Корнейчик та ін., захистивши дисертації. У 1958–1959 рр. вийшли з друку 12 навчальних посібників, серед них А. А. Ашукіна про бібліотечні каталоги, Т. О. Скрипник з історії книги та тощо. Наприкінці 1956 р., через 16 років після виходу в світ 1-го випуску Вчених записок, вийшов 2-й випуск, у 1957 р. – 3-й випуск [4; 19].

Микола Степанович поступово відмовляється від проведення занять з бібліотечного циклу у зв'язку з високою затребуваністю як лектора регіонального масштабу з питань наукового атеїзму (ідеологізований аналог сучасного релігієзнавства). Він керував роботою лекторів, очолював науково-атеїстичну секцію Харківського обласного відділення Товариства з розповсюдження політичних і наукових дисциплін. Науковий атеїзм був державною політикою, його викладали в навчальних закладах, зокрема цей предмет він читав у ХДБІ.

Лекції Демченка мали на той час успіх по всій Харківщині. Він був талановитим педагогом, науковцем, популяризатором знань. Але, зважаючи на їх зміст, поза очі його називали головним безбожником Харкова. Крім виступів він багато писав, в основному з атеїзму – науково-популярні видання, статті. Людиною він був щирою, отже свідомо поширював ці знання серед населення. Комуністами були різні люди, він, за свідченням його колег, був ідейним партійцем на протигагу пристосуванцям та кар'єристам. Він рано пішов з життя, не доживши до п'ятидесятиліття, через раптовий напад хронічної хвороби. Як декан він рішуче впливав на студентське життя, навчання, побут, розваги. Був вимогливим у всьому, але залишався людиною інтелігентною, доброзичливою, самостійною, не забюрократизованою, як справжній українець мав розвинене почуття гумору.

Серафим Павлович Ключарьов (1903–1976) змінив М. С. Демченка на посаді декана бібліотечного факультету, яку займав з 1960 до 1966 р. Історик за освітою, закінчив Харківський педагогічний інститут у 1934 р. Після завершення навчання очолив Центральний архів Жовтневої революції, одночасно викладав історію в альма-матер. У 1937 р. закінчив аспірантуру. Учасник Другої світової війни, мав державні нагороди, військове звання капітана. У 1946 р. відновився на посаді старшого викладача педагогічного інституту, згодом захистив кандидатську дисертацію, став доцентом. Деякий час працював завідувачем кафедри історичних наук у ХДБІ (1947–1950 рр.). За рекомендацією партійних структур був призначений директором Харківської вищої партійної школи.

У листопаді 1960 р. ректор ХДБІ О. І. Євсєєв призначає його деканом бібліотечного факультету. Серафиму Павловичу випало керувати факультетом у період реорганізації вишу. Так, у зв'язку зі створенням в країні Державної системи наукової інформації, інститут відкрив відділення науково-технічних і спеціальних бібліотек, відповідну кафедру й, по суті, першим починає підготовку кадрів для інформаційної освіти. Через

десятиліття на його базі буде сформовано нову спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність», відкрито новий факультет (1997 р.).

У 1964 р. ХДБІ було реорганізовано в Харківський державний інститут культури відповідно до профілю фахівців, що в ньому готували. Зміни викликали зміцнення та збільшення викладацького складу на факультеті. При ньому працювало п'ять спеціальних кафедр: бібліотекознавства, бібліографії, фондів і каталогів, технічних бібліотек і наукової інформації, книгознавства. Це дозволило навчати студентів на чотирьох відділеннях: масових і наукових бібліотек, дитячих і шкільних, технічних і книгознавства. У 1960-ті рр., як визнання авторитету Харківської бібліотечної школи, сталася локалізація в інституті єдиного в Україні науково-методичного збірника «Бібліотекознавство і бібліографія», який майже 30 років був «притулком» для українських науковців і фахівців. Його першим редактором був М. С. Демченко. Збірник продовжив й збагатив кращі традиції Учених записок ХДБІ.

Заслугою С. П. Ключарьова як декана є розуміння сприяння й контроль за нововведеннями на факультеті, правильна кадрова політика, яка їх забезпечувала, успішна адаптація навчального процесу, науково-дослідницької роботи, своєчасна підготовка документаційного забезпечення, неослабна виховна робота зі студентами і, як результат, висока відвідуваність занять, якісна академічна успішність, реалізація планів набору і випуску фахівців [20].

Нарис про деканів за перші пів віку існування ХДАК ми завершуємо резюме про Віктора Тимофійовича Витяжкова (1922–1982). Ми вважаємо це доречним, оскільки про нього йшлося в двох наших статтях [11; 12]. Віктор Тимофійович керував бібліотечним факультетом у період його розквіту – з 1966 до 1979 р. Але це зовсім не означає, що проблем не було. Більше тисячі студентів стаціонарного відділення, їх навчання, виховання, побут, перші іноземні студенти. Місце у гуртожитку хронічно не вистачало. Організація трудового семестру (студзагони, радгоспи-колгоспи) під неупинним контролем партійних структур; зростання контингенту студентів, що постійно вимагало залучення на факультет нових кадрів, які включалися в навчальний процес, не маючи педагогічного досвіду.

Декан сам знаходив для себе проблеми, постійно ініціював зміни в навчальних планах, намагаючись покращити підготовку випускників, клопотав про квартири для викладачів, брав участь у численних наукових

диспутах. Його ім'я згадується в класичних підручниках з бібліографії, а також у споминах студентів і колег, які є щасливими, що в нього навчалися чи разом з ним працювали.

Список бібліографічних посилань

1. Березюк Н., Соляник А. Олександрович Артемович Майборода // Фундатори харківської бібліотечної науково-освітньої школи. (До 90-річчя) : колект. монографія ХДАК / за наук. ред. А. А. Соляник. Харків, 2019. С. 17–22.
2. Волкова С. И. «Во всем хотелось ей дойти самой сути...» // Фрідьєва Надія Яківна (До 120-річчя від дня народження) : біобібліогр. покажч. / ХДАК ; уклад. С. В. Євсеєнко, Н. М. Березюк. Харків, 2015. С. 26–30.
3. Демченко М. С. На допомогу пропаганді науково-атеїстичної літературі // Бібліотекознавство і бібліографія. Харків, 1964. Вип. 1. С. 36–46.
4. Євсєєв О. І., Виноградов А. П., Майборода О. А. Підготовка культосвітніх працівників в Харківському бібліотечному інституті // Учені записки. Харків, 1957. Вип. 3. С. 3–51.
5. Єгоров М. С. Про зв'язок інтересу юного читача до природи з практичною діяльністю // Бібліотекознавство і бібліографія. Харків, 1972. Вип. 13. С. 95–102.
6. Кушнарєнко Н., Соляник А., Березюк Н. Надія Яківна Фрідьєва // Фундатори харківської бібліотечної науково-освітньої школи (До 90-річчя ХДАК) : колект. монографія ХДАК / за наук. ред. А. А. Соляник. Харків, 2019. С. 10–14.
7. Майборода А. Харьковский библиотечный институт // Библиотекарь. 1956. № 4. С. 32–34.
8. Майборода А. Харьковский государственный библиотечный институт // Красный библиотекарь. 1941. № 6. С. 34–37.
9. Оприщенко А. Л., Кравець Г. А. Піввіковий рубіж – наші здобутки і завдання // Бібліотекознавство і бібліографія. Харків, 1979. Вип. 19. С. 12–20.
10. Сєдих В. Анатолій Анатолійович Ашукін // Фундатори харківської бібліотечної науково-освітньої школи (до 90 річчя ХДАК) : колект. монографія / за наук. ред. А. А. Соляник. Харків, 2019. С. 22–28.
11. Сєдих В., Щєрбїніна О. Віктор Тимофійович Витяжков // Фундатори харківської бібліотечної науково-освітньої школи (до 90-річчя ХДАК) : колект. монографія / за ред. А. А. Соляник. Харків, 2019. С. 48–54.
12. Сєдих В. В., Щєрбїніна О. П. Віктор Тимофійович Витяжков як педагог і вчений: до 90-річчя ХДАК // Короленківські читання 2019. «Бібліотеки, архіви, музеї: конвергентна цифрова комунікація, крос-медійність, клієнтоорієнтованість» : матеріали ХХІІ Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 24–25 жовт. 2019 р. Харків, 2020. С. 78–86.
13. Столяров Ю., Соляник А. Давид Мойсейович Лекаренко // Фундатори харківської бібліотечної науково-освітньої школи (до 90-річчя ХДАК) : колект. монографія / за наук. ред. А. А. Соляник. Харків, 2019. С. 14–17.

14. Фрідьєва Н. Я. За перевірку боєздатності теоретичного фронту бібліотекознавства (в порядку самокритики) // Бібліотека у соціалістичному будівництві. 1933. № 3. С. 27–31.
15. Фридьєва Н. Я., Балика Д. А. Изучение читателя: опыт методики / под ред. М. А. Смушковой. 2-е изд., испр. и доп. Москва ; Ленинград, 1928. 158 с.
16. Фрідьєва Надія Яківна (до 120-річчя зі дня народження) : біобібліогр. покажч. / ХДАК ; уклад. С. В. Євсеєнко, Н. М. Березюк. Харків, 2015. 74, 11 с.: фото.
17. Харківська державна академія культури: до 75-річчя з дня заснування / В. М. Шейко [та ін]. Харків, 2004. 296 с.
18. Харківська державна академія культури. До 90-річчя з дня заснування : монографія / В. М. Шейко [та ін.]. Харків : ХДАК, 2019. 253 с.
19. Харьковский государственный институт культуры. 1929–1979 / под ред. А. Л. Оприщенко. Харьков, 1979. 72 с.
20. ХДАК. Архівні фонди. Звіти про роботу інституту за 1947–1952 навчальні роки. Особисті справи Демченко М. С., Ключарьов С. П., Єгоров М. С.

002:003.349.3]:[027.54:025.17](477.411)НІБУ

КИРИЛИЧНІ ВИДАННЯ ДРУКАРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ З ОСОБОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІВАНА ЛУКАШЕВИЧА У ФОНДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Смирнова Світлана Миколаївна,
завідувачка науково-дослідного відділу
стародруків, цінних та рідкісних видань
Національної історичної бібліотеки України,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1553-5318>
Україна, м. Київ

***Анотація.** Розглянуто історію створення та побутування особової бібліотеки Івана Лукашевича. Представлено стародруковані видання кириличного шрифту друкарні Києво-Печерської лаври із зібрання Лукашевича, що зберігаються в НІБУ.*

***Ключові слова:** особові бібліотеки, історико-культурні фонди, бібліофіліство, книгознавчі дослідження.*

***Annotation.** The history of the creation and existence of Ivan Lukashevich's personal library is considered. Old printed editions of the Cyrillic script of the printing house of the Kyiv-Pechersk Lavra from the collection of Lukashevich, stored in the National Historical Library of Ukraine, are presented.*

***Keywords:** personal libraries, historical and cultural funds, bibliophilism, book research.*